

SÉTATÉR

Miklós Ágnes Kata

AZ ELVÁRT ÉS A VÁRATLAN

A krimiolvasók alapvető attitűdje, tehát az, hogy egyidejűleg ragaszkodnak a régihez, és vágnak valami újra, egyáltalán nem könnyíti meg a szerzők dolgát. A már megismert és megkedvelt szerzői világok megváltoztatása, a megszokott narrációs sémák felrúgása, a régebb már megismert hősök kiiktatása, újabb figurák beemelése – mindahány esetben igen nagy kockázatot vállal az alkotó, legyen akár író, akár pedig forgatókönyvíró. A posztmodern krimiben bármikor számíthatunk arra, hogy a szerző kinyiffantja a nyomozó főhőst, viszont a *mainstream* alkotások esetében inkább a mellékszereplők azok, akik állandó veszélyben vannak. (Persze, nem mindig. Ebben a pillanatban kapásból tudnék mondani három olyan tévésorozatot, amelyben a főszereplő nyomozót egyetlen lövéssel tüntetik el a sztoriból, de nem mondhatom el, melyek azok – mi van, ha az olvasó még nem látta őket, és nincs is igénye arra, hogy előre tudjon erről a fejleményről? Nem vehetem el senkitől a megdöbbenés lehetőségét.)

Abban nincs vita, hogy a kriminek, mint minden populáris műfajnak, folyamatos megújulásra és változásra van szüksége. Még abban az esetben is, ha netalán idegenkedünk a *nordic noir*-tól, dühítenek a túltechnicizált rendőrkrimik, és még mindig legszívesebben *mystery novel*-t olvasunk, bizony az általunk preferált irányzat művein belül is szükségünk van valami újra. Nem nagyon-nagyon újra, inkább olyasvalamire, ami ugyan ismerősnek tűnik, de a megszokott elemek új kombinációját nyújtja, új nézőpontokat villant fel, új értelmezési lehetőségeket ad. A krumplileves legyen krumplileves, de azért próbáljuk ki tárkonnyal, esetleg tegyük bele a piros-paprika helyett egy kis mustáros tejszínt.

Minél több krimi olvasunk/nézünk, annál nehezebb meglepni minket – néha mégis sikerül. Nézzük csak meg például a következő felütést: egy századfordulós sztoriban összegyűl néhány jómódú ember a szálloda éttermében a vacsoraasztal körül, fehérén fénylik a damasztabrosz, kristálypoharak csengenek unottan, mindenkin elegáns zsakett, kesztyű és kalap, látványosan udvariasak egymással, de éppolyan jól láthatóan utálják is egymást. Az a személy, aki összehívta a társaságot, bejelenti, hogy fontos mondanivalója lenne, majd idegesen beleiszik a borospoharába. Nézőnk, aki gyakorlott krimifogyasztó, már tisztában van azzal, hogy fél percen belül egy gyilkosságnak lesz szemtanúja, már azt is tudja, ki az áldozat – ezekben a sztorikban sose véletlen, hogy valakinek mondanivalója van, és az is evidens, hogy nem mondhatja majd el azt, ami a bögyét nyomja. Nézőnk enyhe érdeklődéssel várja, mikor bukik az asztalra hörögve a potenciális áldozat, vajon sztrichnin lesz ezúttal, vagy cían?... Nos, ez a pillanat az, amikor az étterembe beront két maszkos ember, és bunkósbottal agyba-főbe verik a mondanivalóval rendelkező illetőt, majd éppolyan gyorsan, ahogyan érkeztek, távoznak is. Az asztal körül bénultan ülnek a telefröcskölt elegáns emberek, a tévé előtt pedig leesett állal ül a néző. Nem a gyilkosság *ténye* lepte meg (pontosan ezt várta, miért is lepte volna meg), hanem a *módja*. A *mystery novel* konvencióinak biztos kis szőnyegét húzták ki egy pillanatra a lába alól *Murdoch nyomozó rejtélyeinek* forgatókönyvírói – csak egy pillanatra ugyan, de az is elegendő ahhoz, hogy külön bekezdést áldozzon ennek az esetnek a készülő kötetében.

Nemcsak az olvasók újra, váratlanra, meglepőre való igénye, de a kriminalisztikában bekövetkezett fejlemények, az ezen a területen alkalmazott új technikai vívmányok sem hagyhatók figyelmen kívül, ha egy szerző arra törekszik, hogy hihető világot teremtsen. Egy kortárs *mystery novel*, ha csak nem valamilyen korábbi időszakról szól, nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy figyelmen kívül hagyja a bűnüldözés technológiai újdonságait. Egy mindentől elzárt szigeten persze még mindig ugyanazokkal a klasszikus deduktív módszerekkel lehetne megoldani egy bűnesetet, mint 1922-ben, de nem helyezhető minden krimi cselekménye egy elzárt szigetre, behavazott turistaházba vagy a semmi közepén lerobbant autóbuszba, ahol még a mobiltelefonoknak sincs térereje. Egy, a modern világ valamelyik nagyvárosában játszódó kortárs krimiben nem tehet úgy a szerző, mintha nem volnának a helyi rendőrségnek bűnügyi technikusai és helyszínelői, ne lenne kriminalisztikai laborja.

Még ha tisztában vagyunk is azzal, hogy fikciót olvasunk, a történet hihetősége csorbul attól, ha látjuk a szerző erőlködését, szinte kínos törekvését arra, hogy olyan helyzetet teremtsen, amelyben senkinek nem áll rendelkezésére semmiféle technikai segítség. A krimi világának plauzibilisnek kell lennie, és ez még akkor is érvényes, ha például az *urban fantasy* valamelyik univerzumában zajlik a sztori. A szerző nem ránthat elő az ingujjából olyan mágikus lényeket vagy képességeket, amelyekről eddig nem esett szó, olyan eseményeket, amelyek a világ eredeti leírásából nem következethetők ki. A történetek világának hihetősége adja meg a kellő súlyt az elkövetett bűncselekményeknek. Bármilyen univerzumban zajlik az adott krimi cselekménye, annak az univerzumnak konzekvensnek és koherensnek kell lennie.

A probléma megoldásának egyik, elsősre könnyűnek látszó módszere az, ha a szerző tudatosan egy olyan időszakba helyezi az eseményeket, amelyről ugyan meglehetősen sok információnk van, de amikor még nem álltak rendelkezésre mindazok a kutyuk, amelyeket most már szinte el is vár a *CSI*-n szocializálódott olvasó- vagy nézőközönség. Ezt a módszert alkalmazzák a történelmi krimik szerzői (Peter Ellis, Steven Saylor vagy Rory Clements, hogy csak néhányat említsek közülük), és többé-kevésbé ugyanezt vállalja fel az elmúlt évek néhány sikeres tévésorozata is. A 2012 óta vetített, három évadot megért ausztrál sorozat, a *Miss Fisher rejtélyes esetei* (*Miss Fisher's Murder Mysteries*) az 1920-as évek Melbourne-jének dzsesszklubjaiba és pezsgő éjszakai életébe, a 2008 óta folyamatosan forgatott, jelenleg tizedik évadánál tartó kanadai-brit *Murdoch nyomozó rejtélyei* (*Murdoch Mysteries*) pedig az 1890-es évek Torontójába kalauzolja el a nézőket. (Miss Fisher amúgy egyike a „könyvről-filmre” detektíveknek, Kerry Greenwood ausztrál író nő eddig összesen húsz kötetének a hősnője – ezek közül még egyet sem fordítottak le magyarra, viszont a tévésorozat a magyar nézők számára is ismert.)

De azért álljunk csak meg egy szóra. Az 1920-as évek Melbourne-je és az 1890-es évek Torontója ezekben a sorozatokban bizony csak egy fikciós célokra alkalmazott történelmi korszak fikciós nagyvárosa. Aki egy időgép segítségével visszapottyanna beléjük, nem ismerné fel őket – amiként valószínűleg Gordon Zsigmond Budapestjét is csak alig-alig. És bármennyire alaposan kidolgozott helyszínekről van szó, Steven Saylor ókori Rómája és Peter Ellis tizenkettedik századi Angliája sem „valódi”. Igaznak igaz, de nem valódi – és ezt a valódiságot nem is várhatjuk el a történelmi hátterű, kosztümös krimik esetében. Bármennyire meggyőző Peter Ellis

nyomozójának, Cadfael barátának a gyógynövényekről való széles körű tudása, bármilyen hihetően írja le Steven Saylor Gordianus pacifizmusát, ezek a személyek akkor is fiktív szereplők maradnak, akiket ráadásul akár több évezrednyi távolból közelít meg a szerző. Mindahány sztoriban találunk szándékolt anakronizmusokat, de különösen a *Murdoch nyomozó rejtélyei*-ben, amely eleve fel is hívja ezekre a figyelmet. Az angol tudósnek, Francis Galtonnak már 1890-ben sikerült statisztikai adatokkal alátámasztania a feltételezést, hogy nincs a világon két ember, aki ugyanolyan ujjlenyomattal rendelkezne, ez azonban még nem jelentette a hipotézis teljes bizonyítottóságát, és még kevésbé azt a felismerést, hogy a felfedezés kriminológiai szempontból is hasznosítható. A *Murdoch nyomozó rejtélyei* cselekménye 1895-ben kezdődik, viszont az ujjlenyomat-vizsgálatot már magától értetődő módon, bár különleges és a rendőrségen dolgozó többi kollégája számára meglepő módszerként alkalmazza nyomozásaiban a főhős. Emellett viszont olyan készülékeket is összebarkácsol a nyomozás folytatásának megkönnyítése érdekében, amelyeket csak évtizedekkel később találnak fel: éjjellátó szemüveget, mikrohullámú sütőt, telefaxot – és mindeközben arra is jut ideje, hogy Nikola Teslának tippet adjon a vezeték nélküli telefonról.

Még ha általában nem is ennyire hangsúlyos, szándékos és „összekacsintós” az anakronizmusok jelenléte, a történelmi krimik nyomozóit hiba lenne másnak tekintenünk, mint régebbi korba helyezett modern alakoknak. Ha létezett volna az ókori Rómában vagy a tizenkettedik századi Angliában a mai értelemben vett krimiirodalom, teljesen más hősökkel találkozhattunk volna benne, mint amilyen Gordianus vagy Cadfael. Ezeknek a detektívfiguráknak a jellemzői és képességei bizony elsősorban az elmúlt százhetven év krimitörténeti változásainak és az ez idő alatt kialakult olvasói igények kielégítésére való törekvésnek köszönhetőek. Ha a húszas években, nem pedig a jelenben született volna meg Miss Fisher alakja, biztosan nem hordta volna a harisnyakötőjében gyöngyház markolatú revolverét, és nem jelentkezett volna egy kuplerájba legyező-táncosnőnek, hogy felgöngyölíthessen egy bűnügyet.

Egy történelmi krimi nyomozója nem lehet más, mint élő anakronizmus: olyan figura, akinek bemutatásakor nemcsak a szerző, hanem az olvasó is tisztában van a detektívtörténet korábbi nyomozóinak jellemzőivel, képességeivel, nyomozási módszereivel. A legtöbb történelmikrimi-detektív a *mystery novel* tradícióiba épül bele, és ez a gyógynövénykertben szorgoskodó Cadfael baráttól Amanda Quick borongós és gazdag lordjaiig minden kor és helyszín nyomozóira igaz. Rory Clements nyomozója, John

Shakespeare emellé még a hidegháborús kémregények hőseinek bevett eszközeit és módszereit alkalmazza, Gordianus pedig az intuícióra is alapoz – nem kizárólagos tehát a *mystery novel*-elemek egyeduralma, de, mint már többször is írtam, máig ez a legkönnyebben felismerhető és krimiként azonosítható irányzat, így ennek a leggyakoribb az előfordulása. A modern néző- és olvasóközönség viszont már olyasmikre is kíváncsi, amik a húszas évekbeli *mystery novel*-eken szocializálódott olvasói számára, hogyúgymondjuk, nem fértek bele a krimikbe. Nemcsak a szexről van szó, bár persze arról is. Egyre magasabb a krimifogyasztók ingerküszöbe, és egyre nagyobb szükségük van arra, hogy a múltban a jelent fedezhessék fel maguknak. Ha megnézzük, milyen sűrűségben fordulnak elő az ötvenes években játszódó sorozatok (a *Detektív páros* vagy a *Brown atya esetei* is ilyen), könnyedén el tudjuk képzelni azt, miként nézhet ki majd ötven év múlva a jelen is. Semmi kétség, afféle furcsa, nosztalgikus és izgalmas időszaknak fog tűnni, amelybe érdemes történelmi krimit helyezni. És hiába férnek majd elméletileg több információhoz hozzá a jövőbeli szerzők, ezek a sztorik is óhatatlanul tele lesznek anakronizmusokkal.

No de mi van akkor, ha fordított utat próbál bejárni egy alkotó: nem egy régebbi korba akar helyezni egy modern figurát, hanem egy már klasszikusnak tekinthető főhőst szeretne modernizálni, hogy az olyanokhoz is eljuthasson, és olyanok érdeklődését is felkelthesse, akik esetleg túlságosan avítottak, túl ásatagnak és érdektelennek tekintenek már az illetőt?

Mit lehet kezdeni például egy olyan detektívvel, mint Sherlock Holmes?